

ving, 'nationaal' Nederlands-Indië dat te eniger tijd zijn eigen plaats in de rij der beschaafde naties zou kunnen innemen.

In het eerste deel van zijn boek behandelt schr. de idealen en doelstellingen, in het tweede – uitgebreid – de ten uitvoerlegging ervan en in het derde de mislukking. Die mislukking was aan verschillende oorzaken te wijten, deels en meer in het algemeen – en mogelijk onvermijdelijk – samenhangend met de aard van het koloniale bewind of met de reactie van de Indonesische gemeenschap op de gebeurtenissen, deels, meer in het bijzonder, met zekere specifieke problemen die men in het kader van de ethische politiek moeilijk de baas kon. Zo ontstond er in bepaalde Nederlandse en Indonesische kringen wel een gevoel van saamhorigheid en identiteit, van bij elkaar te horen – of bij elkaar gebracht te zijn –, dat men als een soort Nederlands-Indisch nationalisme zou kunnen kenschetsen. Maar de associatiegedachte, waarvoor onder meer Snouck Hurgronje zich inzette, bleek uiteindelijk in de praktijk niet te verwezenlijken: voor het harmonieus samenleven van Nederland en Indië en, binnen de kolonie, van Nederlanders, Indonesiërs, Indo-Europeanen en andere volksgroepen, was meer nodig dan alleen een ideaal en goedbedoelde hervormingen om dat ideaal door te voeren. Tenslotte liep de ethische koers, economisch, politiek en maatschappelijk, stuk op de realiteit van wat in wezen toch altijd een koloniale verhouding bleef met de ingebouwde belangentegenstellingen tussen de overheerser en de overheerste, of zoals de Indonesische nationalistien het stelden, tussen *sini* en *sana* ('daar' en 'hier', dat wil zeggen de tegenpartij en de eigen partij).

In zekere zin was er sprake van een wisselwerking tussen de hoofdfactoren die verantwoordelijk waren voor de mislukking van de ethische politiek als een poging om door het creëren van een allen omvattend gevoel van identiteit en saamhorigheid de – in die tijd toch ook wel besefte, of althans vermoede – onvermijdelijkheid van een uiteengaan van Nederland en Indië zoal niet te vermijden dan toch zo weinig pijnlijk mogelijk te laten verlopen. Voor de Nederlanders bleef, ook al was dat streven verhuuld in idealen betreffende de verheffing van de inheemse samenleving en welvaartsvermeerdering in het algemeen, het economisch profijt van de kolonie, zowel voor het moederland als voor het in Indië werkzame bedrijfsleven, vooropstaan. Dat betekende dat binnen het harmonieus model van de ethici de rol van Nederland en de Nederlanders een leidinggevende bleef, met nadruk op de handhaving van rust en orde. Maar dat betekende dat Nederland aarzelend en mondjesmaat optrad op het stuk van verlening van politieke bevoegdheden aan de Indonesiërs en dat, waar men die bevoegdheden verleende of hervormingen doorvoerde, die vaak minder het toekomstige zelfbestuur van de kolonie dan wel een grotere efficiency van bestuursvoering op het oog hadden. Dat dan weer wekte het wantrouwen op van de Indonesische leiders die, gematigd begonnen om hun eigen wensen betreffende het zoeken naar identiteit en het verheffen van hun eigen samenleving te verwoorden en kracht bij te zetten, de indruk kregen dat zij als jongere broer aan de lijn gehouden werden en daaruit hun conclusies trokken die tot het ontstaan van een eigen Indonesisch nationalisme en tot de – ook door sommige ethische maatregelen als onderwijs, vertegenwoordigende raden, partijvorming, direct aangewakkerde – ontwikkeling van een daarop gebaseerde politieke beweging leidden. En dát tenslotte weer wekte vrees in Nederlandse kring: het moest allemaal niet te snel gaan en het moest zeker niet uit de (Nederlandse) hand lopen.

Daarmee was de kring rond. In verband met de slechte economische en sociale situatie van de inheemse bevolking was het, van Nederlands standpunt uit bekeken, noodzakelijk om regelend op te treden om de inheemse maatschappij te beschermen en te helpen zich sterk te maken tegen de invloeden van de kapitalistische economie waardoor niet alleen de dorpelingen maar ook de middenstanders werden getroffen. Maar bij de Indonesische leiders kwam

deze politiek, begeleid door het handhaven van rust en orde als voorwaarde om de welvaart te verhogen, anders over: men wees vooral op de nauwe relatie tussen het Nederlandse bestuur en het Nederlandse bedrijfsleven. De associatiegedachte, het harmonieus samengaan van oost en west, werd door de Indonesiërs gezien als een poging tot europeanisatie en niet overtuigd van de hogere waarden van de westelijke beschaving of van het christendom zag men in die kring weinig heil in een samengaan op die voet. De staatsrechtelijke hervormingen – decentralisatie, de volksraad – werden door de Indonesiërs gewogen en te licht bevonden. Terwijl het Nederlandse onderwijsprogramma doorgezet werd ontwikkelde Taman Siswo een eigen schoolsysteem als uiting van Indonesische zelfexpressie.

Ook bepaalde Nederlandse kringen keerden zich tegen de ethische koers die zij te ver vonden gaan: hier ontmoeten we een man als Colijn, maar ook een minder bekende als het kamerlid Feber – de laatste verantwoordelijk voor het amendement op de Indische Staatsregeling dat de zogenaamde inlandse meerderheid in de Volksraad terugdraaide. Tegen het einde van de jaren-twintig bleek dat er door de ethische politiek, die te veel uit de slinger gegaan was voor toonaangevende Nederlandse kringen en die te weinig ver uitgeslagen was voor de Indonesische politieke beweging, inplaats van een harmonieuze samenleving een polarisatie was ontstaan die duidelijk langs raciale lijnen liep: Nederlanders tegen Indonesiërs. De meerderheid van de Nederlandse bevolking van Nederlands-Indië zag weinig in de nationale zaak van Nederlands-Indië en richtte zich op een Nederlands 'nationalisme' binnen de kolonie; de Indonesische politieke leider van die tijd was intussen Soekarno geworden, tegen wie de overheid, nota bene onder een ethische gouverneur-generaal, de geijkte maatregelen nam. Tevens was er een wijziging in de Nederlandse politiek: niet langer een ontwikkeling naar zelfbestuur, maar een rechtvaardiging van het Nederlandse gezag.

Dit is een goed, en verhelderend, boek over een periode waarin mogelijk de verbreking van de banden tussen Nederland en Indonesië anders had kunnen verlopen dan gebeurd is als de oude Adam van het kolonialisme zich minder krachtig had gemanifesteerd. Maar dat is een onhistorische constatering. Een schoolmeesterachtige tot slot, namelijk dat in de bijlagen sprake is van een tamelijk ongebruikelijke datering: 9/17/1936 voor 17 september 1936 is nog wel te traceren, maar bij de ambtsaanvaarding van Roosenboom (10/3/1899) weifelt men tussen 10 maart of 3 oktober. Het is trouwens Rooseboom, en ook Van der Wijck (in plaats van Van der Wijk). Verder niets dan goeds.

J. M. Pluivier

S. L. van der Wal, ed., *Besturen Overzee. Herinneringen van oud-ambtenaren bij het binnenlands bestuur in Nederlandsch-Indië* (Franeker: T. Wever, 1977, 331 blz., f 45,-, ISBN 90 6135 253 3).

Daniël van der Meulen, *Hoort gij de donder niet? Begin van het einde der Nederlandse gezagvoering in Indië. Een persoonlijke terugblik* (Franeker: T. Wever, 1977, 365 blz., f 35,-, ISBN 90 6135 254 1).

'De tijd dringt', schrijft Van der Wal in zijn inleiding tot *Besturen Overzee*. Het duurt niet lang meer, of de overlevenden van de laatste generatie van Indisch-mensen, hoe taai die ook blijkt te zijn, zal voorgoed het zwijgen zijn opgelegd. Van het bestuurscorps, dat in 1942 zo'n 700 man telde, is thans driekwart of meer weggefallen. Van de nog levenden ligt de gemiddelde leeftijd ergens tussen 70 en 80. Wat die generatie-van-toen nog aan mémoires, beschouwingen, pogingen tot oordeel heeft kunnen vastleggen en wat zij daaraan in deze late jaren alsnog